

# Poklady na slovenských farách: Latinský text frankfurtského vydania Biblie

*Peter DUBOVSKÝ SJ*

V predchádzajúcom článku<sup>1</sup> sme predstavili historický kontext a význam frankfurtského vydania latinského prekladu Biblie nájdeného na strednom Slovensku. V tomto článku sa sústreďme na štúdium tohto vydania.

## Popis knihy

Viazanie knihy je v pôvodnej, značne poškodenej tmavej koži. Na koži je ornamentálna slepotlač a rukou napísaná číslica 18. Nápis je urobený červenou ceruzkou. Zachovalo sa šesť kovových nárožníc a pozostatky z dvoch kovových spôn. Koža je upevnená na doskách a na vnútornej strane sa nachádzajú pozostatky kalendára. Kniha bola značne znečistená. Chýba titulná strana a niekoľko strán z posledného textu *Testimoniorum*. Na dvojstranách 43, 331, 776, 782 boli vsunuté popísané kúsky papiera ako záložky. Nepopísaná záložka bola vložená na dvojstrane 182, 356, 702, 918. Na dvojstrane 704 bola vložená čierno-modrá zapletaná stužka, na dvojstrane 714 modrá hrubá niť.

## *Dekorácie*

Frankfurtské vydanie má odlišné iniciálky a typografické ozdoby ako ženevský a bazilejský text. Typografické ozdoby sa v tomto texte nachádzajú napr. pred: *Ad Christianos*, *Summa Totius*, *Ad Sacram*, *Ordo Librorum*; na konci kapitoly alebo úvodného traktátu, napr. po: *Ad Christianos*, *Ad Sacram*, *Ordem Librorum*, atď. Iniciálky sú s ornamentálnym a figuratívnym pozadím bez rámčeka.

<sup>1</sup> DUBOVSKÝ, Frankfurtské vydanie, 108-144.

## *Ilustrácie*

V knihe sa nachádza 25 ilustrácií. Ilustrácie sú väčšinou odborného charakteru. Podobné ilustrácie sa nachádzajú aj v iných vydaniach (pozri UK Bratislava, sig.: 21 F 13732-R)<sup>2</sup>. Napriek tomu, že oba typy ilustrácií sú podobné, predsa nie sú identické a možno hovoriť o určitom štandardnom ponímaní niektorých scén, ako vyobrazenie Noemovej archy, jednotlivých častí stánku zmluvy alebo veľkňazského rúcha v Ex. Frankfurtské vydanie sa obmedzuje len na technické ilustrácie. Vydanie 21 F 13732-R kombinuje technické ilustrácie s ilustráciami naratívnych scén, ako napr. obeta Izáka, stretnutie pri studni (Gn 24) a pod. Iný typ technických ilustrácií možno nájsť vo vydaní v UK Bratislave pod signatúrou 21 B 383<sup>3</sup>.

- 3a – rajská záhrada,
- 5b – Noemova archa,
- 59a – stánok zmluvy,
- 60a – oltár chlebov,
- 60b – svietnik,
- 61b – forma archy,
- 62b – pokrývka archy,
- 63a – archa,
- 64a – oltár celostných obiet,
- 65b – oblečenie najvyššieho kňaza,
- 67b – oltár kadidlovej obety,
- 77a – organizácia izraelského tábora,
- 130a – mapa východu z Egypta so 42 zastávkami,
- 253b – chrám bez strechy
- 254b – chrám s nádvoriami,
- 256a – prvý náčrt Šalamúnovho paláca,
- 256b – druhý náčrt Šalamúnovho paláca,
- 257a – stĺp v chrámovom vestibule,
- 258a – bronzové more,
- 258b – bronzový bazén,
- 263a – sedadlo zo slonoviny,
- 652b – Ezechielovo videnie (tlač je aj vyfarbená čitateľom),

<sup>2</sup> Pozri DUBOVSKÝ, Frankfurtské vydanie, Príloha 2, 131.

<sup>3</sup> Pozri DUBOVSKÝ, Frankfurtské vydanie, Príloha 2, 131.

682a – Ezechielov chrám,

787 – mapa Sv. zeme,

875 – rozdelenie Kanaánu medzi dvanásť kmeňov Izraela a popis.

### **Číslovanie strán**

Celkove má frankfurtský text 981 očíslovaných strán. Strany sú číslované ako dvojstrany a číslo strany je uvedené na pravej strane dvojstrany podobne ako v ženevskom texte. Bazilejský text nemá číslovanie podľa dvojstrán, ale každá strana má svoje číslo. Vo väčšine prípadov, ak ďalšia kniha Biblie vo frankfurtskom vydaní začína na neočíslovanej dvojstrane, tak je v indexe uvedené číslo predchádzajúcej dvojstrany. Výnimky sú označené v dolu uvedenom prepise. V indexe kníh Sv. písma je osem chýb, ktoré sú uvedené v prepise ako chyba. Ženevské a bazilejské vydanie má na začiatku len zoznam kníh, ale nie sú tam uvedené čísla strán. Frankfurtské vydanie tak predstavuje určité vylepšenie v porovnaní so ženevským a bazilejským vydaním, ktoré umožňuje ľahšiu orientáciu. Problémy s číslami strán sa nachádzajú nielen v indexe, ale aj v samotnom texte, tak napr. po dvojstrane 950 nasleduje 928 a po nej 952. Dvojstrana 928 už existuje v texte.

### **Rukou písané poznámky**

Toto vydanie obsahuje viaceré rukou písané poznámky po okrajoch alebo na voľných stranách. Najpočetnejšie sú poznámky po okrajoch knihy. Poznámky boli viacerých typov. Prvý typ poznámok je úhladné napísanie počtu kapitol na začiatku každej knihy. Z ľavej strany hebrejského názvu knihy je napísané *No.* a z pravej strany názvu je číslovka. Počty kapitol sú písané jedným rukopisom. Ďalší typ poznámok sú opravy textu, napr. meno Jozef je opravené na Jakub v Gn 48,15, chybné meno Knihy *Exodus* je opravené na *Levi* (s. 89b). Časté sú tiež prepisy čísloviek, ktoré sa v texte nachádzajú vypísané slovom, napr. číslovka 30 000 (s. 206a); podobne sú aj v prepisoch mien uvedené bežné latinské názvy, napr. *Samaria* na vysvetlenie prepisu *Someron* (s. 291a). K textu boli tiež pridávané poznámky na spôsob marginálií, ktoré uvádzali nové referencie na inú časť Biblie (s. 952b), alebo čísla, ktoré predstavovali iné delenie kapitol na verše (dvojstrany 1-2). Zaujímavou je poznámka *falsa* pri apokryfnej štvrtej Ezdrášovej knihe (s. 383b). Ostatné poznámky v texte majú charakter komentára.

Ďalšie rukou vpísané poznámky označujú provenienciu knihy a dátumy:

Dátum	Miesto	Text
1651	Prvá strana ( <i>Ad Christianos</i> )	<i>Johannis Ristij</i>
1714	Po <i>Ordo Librorum Veteris Testamenti</i>	<i>Sum ex libris Johannis Instb. 1714 Mens Julij</i>
1616	Prvá čistá strana po <i>Testimoniorum</i>	Polovica strany poznámok <sup>4</sup>
1613	Prvý riadok na druhej čistej strane po <i>Testimoniorum</i>	Celá strana poznámok <sup>5</sup>
1614	Piaty riadok odspodu na druhej čistej strane po <i>Testimoniorum</i>	
1616	Tretia čistá strana po <i>Testimoniorum</i>	<i>Anno 1616</i>

Najrozsiahlejšie poznámky sú pred prorokom Izaiášom (dvojstrany 564-65), kde boli vsunuté tri čisté strany. Tieto strany boli popísané citátmi z otcov. Na posledných voľných stranách knihy sú tiež vpísané poznámky, ktorých transliteráciu a preklad z latinčiny urobil J. Šimončič<sup>6</sup>.

### ***Zvýrazňovanie textu***

Podčiarkovanie textu je robené dvomi spôsobmi – pod slovami (zriedkavo) alebo prečiarknutím slov (častejšie). Niektoré knihy sú viac prečiarkované, ako napr. Gn, iné omnoho menej, napr. Lv a Nm 1-11. Čitatelia mali zjavne menší záujem o zákonodarné texty. V Knihe Nehemiášovej je podčiarknuté iba spojenie *Dies sanctus est* (Nm 8,9). V porovnaní s textom H 21 v SSV, ktorý je len podčiarkovaný a nie prečiarkovaný.

## **Popis vydania**

### ***Úvody do vydania***

Bazilejská, ženevská a frankfurtská verzia obsahujú dlhé úvody umiestnené pred Knihou Genezis. Tieto úvody nie sú očíslované. Číslovanie

<sup>4</sup> Pozri ŠIMONČIČ, Transliterácia a preklad, 176-178.

<sup>5</sup> Idem.

<sup>6</sup> Idem.

strán začína až prvou stranou prekladu. Na porovnanie uvedieme úvody pred ženevským textom a frankfurtským textom.

Ženevská verzia:

- *Ad sacram literarum studium exhortatio ex sacris literis*
- *Pio & verè Christiano lectori Rob. Stephanus gratiam et pacem a deo patre per Iesum Christum*
- *Summa totius Sacrae scripturae, librorū videlicet Veteris & Novi testamenti*
- *Index testimoniorum a Christo et apostolis*
- *Ordo librorum*
- *Hieronymi Prologus Galeatus*
- *Hieronymus Paulino*
- *Theodorus Beza Christianis Lectoribus Salutem et Pacem À Domino*  
(tento úvod sa nachádza v diele Nového zákona)

Frankfurtský text:

- *Ad Christianos Lectores, de hoc opere bibliorum, Praefatio*<sup>7</sup>
- *Summa totius Sacrae scripturae, librorū videlicet Veteris & Novi testamenti* (doslovne ten istý text ako v ženevskom vydaní)<sup>8</sup>
- *Ad sacram literarum studium exhortatio ex sacris literis* (doslovne ten istý text ako v ženevskom vydaní)
- *Ordo librorum*

Zvláštnosťou frankfurtského vydania je *Ad Christianos Lectores, de hoc opere bibliorum, Praefatio*, ktoré sa nenachádza v ženevskom ani v bazileskom texte<sup>9</sup>. Tento prológ odpovedá na otázky publika, pre ktoré je toto vydanie určené.

### **Záver knihy**

Na konci Sv. písma je pridaný slovník hebrejských a gréckych mien (*Hebraicorum Chaldaeorum, Graecorumque Nominum Interpretatio*)

<sup>7</sup> PANCZOVÁ, Predhovor, 161-169.

<sup>8</sup> PANCZOVÁ, Obsah, 170-175.

<sup>9</sup> Preklad pozri PANCZOVÁ, Predhovor.

a časti Starého zákona poukazujúce na Ježiša Krista (*Testimoniorum a Christo In Novo Testamento ex Veteri Citatorum, utiliffimus Index*). Tento typ výkladového slovníka prešiel rozsiahlym vývojom. Porovnanie výkladového slovníka verzie nájdenej na strednom Slovensku so slovníkom v pôvodnom Pagninovom preklade z r. 1528 ukázalo, že verzia nájdená na strednom Slovensku obsahuje menej hesiel a je jej skrátanou formou. Podobné dodatky sa nachádzajú aj v iných vydaniach Biblie. Napr. vydanie Sixto-Klementínskej vulgáty z r. 1647 pod názvom *Biblia Sacra vulgatae editionis Sixti V. Pont. M. Iuffu recognita, et Clementis VIII. Auctoritate edita*, obsahuje dodatok: *Interpretationes Nominum Hebraicorum*. Tento výkladový slovník mien je rozsiahlejší v porovnaní s výkladovým slovníkom frankfurtského textu, avšak menej podrobnejší ako pôvodný Pagninov slovník, napr. slovník vo frankfurtskom vydaní vysvetľuje meno *Zacharias* ako *memoria Domini*, zatiaľ čo tento slovník pridáva *memoria domini. 2. Paral. 24.& est nomen prophetae etiam*.

Poslednou časťou knihy je neúplný text *Testimoniorum a Christo et Apostolis in Novo Testamento ex Veteri citatorum, vtiliffimus Index*. Tento index preberá knihy SZ podľa tém a k nim priraduje odvolávky na texty NZ.

### ***Knihy Svätého písma obsiahnuté vo frankfurtskom texte***

Pôvodné Pagninovo vydanie z r. 1528 obsahovalo len knihy, ktoré patria do katolíckeho kánonu Svätého písma. Podobne aj kolínske vydanie Pagninovho prekladu obsahovalo len knihy katolíckeho kánonu. V rámci vydání Vatableho revízie Pagninovho prekladu tiež môžeme vidieť rozdiely. Frankfurtské vydanie obsahuje tri apokryfy<sup>10</sup>: 3. a 4. knihu Ezdrášovu a 3. knihu Makabejcov. Frankfurtské vydanie v porovnaní s bazilejskou a ženevskou verziou obsahuje *Threni* ako samostatnú knihu a neobsahuje 3. ani 4. knihu Ezdrášovu a 3. knihu Makabejcov. Z tohto vyplýva, že pôvodné vydania (ženevský a bazilejský text) sledovali katolícky kánon. Vydanie nájdené na strednom Slovensku pridalo apokryfy. Zoskupenie kníh, ako sa nachádza vo frankfurtskom vydaní, nepredstavuje kánon žiadnej inej kresťanskej cirkvi. Preto z tohto zoskupenia kníh nemožno povedať, že vydavatelia mali v úmysle predložiť nekatolícky kánon. Vydania Biblie, ktoré

<sup>10</sup> Termín apokryfy chápeme v zmysle kníh katolíckeho kánonu a nie protestantského.

obsahovali aj apokryfy, neboli zvláštnosťou v 16. a 17. stor. Mnohé z týchto vydaní vyšli pod záštitou cisára a dokonca aj so schválením pápeža. Najčastejšie bola pridaná Tretia a Štvrtá kniha Ezdrášova, ako napr. v luvanskom vydaní z roku 1547, ktoré vyšlo *cum gratia & privilegio caesareo* alebo v Antverpskej Polyglote z r. 1573, ktorá bola vydaná dokonca *cum S.D.N. Gregorii XIII., motu proprio; ad privilegiis caesareae, regiae catholicae, regiae christianissimae, regni Neapolitani*. Bazilejské vydanie latinskej Biblie z r. 1556 *Biblia interprete Sebastiano Castalione, una cum eiusdem annotationibus* dokonca obsahovalo aj úryvky z Jozefa Flávia. Vydanie, ktoré urobil Fortunati Fanensis v r. 1608, dokonca cituje dekrét Tridentského koncilu, ktorým sa stanovuje, ktoré knihy sú kánonické, a predsa pridáva Tretiu a Štvrtú knihu Ezdrášovu.

Týmito vydania sa nechcela naštrbiť autorita katolíckeho kánonu. Vydavatelia sa snažili predložiť odborníkom svojej doby nielen kánonické knihy Svätého písma, ale aj niektoré apokryfy alebo iné spisy, ktoré by mohli napomôcť lepšiemu chápaniu Svätého písma alebo historických udalostí opísaných vo Svätom písme. Táto snaha bola odobrená schválením vydania Antverpskej Polygloty pápežom Gregorom XIII.

#### ORDO LIBRORUM VETERIS TESTAMENTI

Genesis	Pagina	1
Exodus		40
Leuiticus		77
Numeri		100
Deuteronomium		132
Iosue		159
Iudicum		182
Ruth		200
Samuelis I.		223 (chýba 203)
Samuelis II.		227
Regum I.		247
Regum II.		275
Paralipomenon I.		298
Paralipomenon II.		319
Esdrae I.		345 (chýba 346)

Esdræ II. qui Nehemia	353
Esdræ III.	364
Esdræ IIII.	375
Tobias	395
Iudith	403
Esther	416
Iob	425
Liber Psalmorum	444
Prouerbia Salomonis	494
Ecclesiastes	511
Canticum canticorum	516
Liber sapientiae	519
Ecclesiasticus	531
Isaïæ Prophetia	564 (chýba 565)
Ieremiæ	602
Threni	642
Baruch	646
Ezechielis	651
Danielis	690
Oseæ	706
Ioelis	711
Amos	713
Abdiæ	718
Ionæ	719
Micheæ	720
Nahum	723
Habacuk	724
Sophonïæ	ib. (chýba 726)
Aggæi knihy 727)	725 (5 opravená rukou na 8; podľa číslovania 727 (chýba 729)
Zachariæ	727 (chýba 729)
Malachiæ	736 (podľa číslovania knihy 735)
Machabæorum I.	757 (chýba 737)
Machabæorum II.	762 (podľa číslovania knihy 761)
Machabæorum III.	779

---

ORDO LIBRORUM NOVI TESTAMENTI



Euangelium secundum Matthæum	Pagina	787
Euangelium secundum Marcum		812
Euangelium secundum Lucam		828
Euangelium secundum Ioannem		855
Acta Apostolorum		875
Epistola ad Romanos		901
Ad Corinthios I.		912
Ad Corinthios II.		922
Ad Galatas		928
Ad Ephesios		932
Ad Philippenses		935
Ad Collossenses		938
Ad Thessalonicenses I.		940
Ad Thessalonicenses II.		942
Ad Timotheum I.		944
Ad Timotheum II.		946
Ad Titum		948
Ad Philemonem		950
Ad Hebræos		ibid.
Iacobi		958
Petri I.		960
Petri II.		963
Ioannis I.		967 (chýba 965)
Ioannis II.		968
Ioannis III.		ibid.
Epistola Iudæ		966 (chýba 969)
Apocalypsis		ibid.

### ***Začiatok knihy a zhrnutia***

Pred začiatkom knihy je vždy uvedené meno knihy. V prípade SZ meno knihy má tri časti: odborný názov, ľudový názov (ak sú rozdielne) a pôvodný názov v hebrejčine alebo gréčtine (*Secundus Mofis liber, vulgò Exodus, Hebraicè שמות*). V prípade apokryfných kníh je apokryfný charakter uvedený (*Tertius Esdræ: Vulgo, apocryphus*).

Vo frankfurtskom vydaní sa pred každou kapitolou nachádza stručné zhrnutie obsahu kapitoly. Všetky tri dostupné vydania Vatableho úpravy

Pagninovho textu obsahujú rozdielne zhrnutia. Bazilejský text predkladá delenie kapitoly podľa obsahu. Popis kapitoly v bazilejskom texte je schematický: obsahuje číslo verša a stručný popis toho, čo sa nachádza ďalej, potom ďalšie číslo verša a ďalší popis. Bazilejský text v zhrnutí tak predkladá jednoduchú literárnu (štrukturálnu) analýzu. Ženevský text neobsahuje žiadne zhrnutia ani pre Starý, ani pre Nový zákon. Zhrnutia vo frankfurtskom vydaní obsahujú heslovitý popis kapitoly, niekedy aj s teologickou interpretáciou, ako napr. ustanovenie manželstva a pod. Porovnaním niekoľkých desiatok latinských vydaní Pagninovho prekladu sa podarilo určiť pôvod týchto zhrnutí. Zhrnutia sú doslovne prebrané z vydania z r. 1541 v Kolíne. Dielo bolo vydané Melchiorom Novesiantom pod názvom: *Biblia Sacra Iuxta Germanam Hebraici idiomatis proprietatem, nunc primum adiectis in singula capita perbreuibus argumentis, atque locorum scripturarum concordantiis, summa fide, & non aestimandis laboribus impensiq̄ excusa, Interprete Xante Pagnino Lucense*. Ak zhrnutia obsahovali mená osôb alebo geografické názvy, frankfurtský text neprepisuje mená ako kolínsky text, ale sa pridáva svojho prepisu (pozri dolu). Kolínske vydanie však obsahovalo pôvodný Pagninov preklad, a nie Vatableho úpravu Pagninovho prekladu. Tak frankfurtský text obsahuje kombináciu Vatableho úpravy Pagninovho prekladu, ktoré bolo po prvýkrát vydané v Ženeve s krátkymi úvodmi prebratými z kolínskeho vydania.

V porovnaní so ženevským textom ani bazilejský, ani frankfurtský text neobsahuje starý preklad, diskusiu textových variantov, ani výklad hebrejských a gréckych slov.

### ***Delenie a číslovanie veršov***

Pôvodný Pagninov preklad z r. 1528 používal delenie jednotlivých kapitol na verše, odlišné od toho, ktoré je známe čitateľovi Svätého písma dnes. Pôvodné Pagninovo delenie kapitoly na verše malo dve formy. Prvý typ sa nachádza vo vydaní z r. 1528. Kapitoly sú delené na verše a verše sú označené číslami. Avšak počet veršov v kapitolách je iný ako používaný dnes. Vo väčšine prípadov pôvodný Pagninov text mal menej veršov, a teda delenie na verše bolo menej presné. Druhý typ delenia pôvodného Pagninovho prekladu sa nachádza v kolínskom vydaní. Jednotlivé verše nie sú označené číslami, ale písmenami latinskej abecedy. Všetky tri dostupné vydania Vatableho úpravy Pagninovho textu (ženevská, bazilejská a frankfurtská)

obsahujú delenie kapitol na verše, ktoré sa používa v dnešných vydaniach Biblií. Vo všetkých troch vydaniach každý verš začína ako nový odsek.

Keď sa číslovanie kapitol v LXX a hebrejskom texte líši, ako napr. v žalmoch, tak je uprednostňované hebrejské číslovanie. V prípade Daniela, ktorý obsahuje aj grécky text, je preklad LXX uvedený na mieste, kde sa nachádza v LXX, a nie ako v Montaniho úpravách, kde je Dan 3 na konci SZ spolu s inými gréckymi textami.

### ***Marginálie***

Všetky tri vydania Vatableho úpravy Pagninovoho textu obsahujú marginálie na iné state. Tieto marginálie sú vo všetkých troch vydaniach umiestnené na okraji textu a poukazujú na rovnaké state Svätého písma. Marginálie v Novom zákone majú dvojaký cieľ: poukázať na paralelné texty z evanjelií alebo iné state Nového zákona spojené s daným textom; poukázať na starozákonné pozadie novozákonných textov. Starý zákon je vysvetľovaný podľa kristologického kľúča. Marginálie v Starom zákone sú pospájané tematicky alebo ako konkordancia. V druhom prípade marginálie nepodávajú vyčerpávajúci zoznam statí, kde sa rovnaké slovo, vo väčšine prípadov meno, nachádza. Ak má stať nejaké spojenie s Novým zákonom, tak sa state vzájomne odvolávajú, Starý na Nový a Nový na Starý zákon. Rozdiel medzi margináliami v ženevskom a bazilejskom texte a margináliami v texte nájdenom na strednom Slovensku nie je v obsahu, ale vo forme. Marginálie v ženevskom a bazilejskom texte sú typu: Exod.31.d.17 (marginália pri verši Gn 1,31), kým v frankfurtskom texte tá istá marginália má formu: Exod.31.17. Písmeno za číslom kapitoly v ženevskom a bazilejskom texte umožňuje vyhľadať text aj podľa staršieho delenia kapitol na časti podľa písmen abecedy. Pretože ženevská verzia pri preklade označenom *Vetus* má delenie podľa písmen, tak v ženevskom vydaní písmeno je odvolávkou na preklad *Vetus*, zatiaľ čo číslica je odvolávkou na *Nova ex Hebraeo Tralatio*. Tento rozdiel poukazuje na skutočnosť, že frankfurtské vydanie je menej závislé od pôvodného Pagninovoho prekladu ako bazilejské a ženevské vydanie.

Ženevské vydanie má na vnútorných okrajoch marginálie na state Svätého písma a na vonkajšom okraji nadpis odseku, ktorý začína veršom, pri ktorom je umiestnený nadpis. Tieto nadpisy a ich umiestnenie sa zhodujú s nadpismi a delením, ktoré sa nachádza v bazilejskom vydaní. Ženevský text tak presunul zhrnutia, ktoré sa nachádzajú v bazilejskom texte na začiatku kapitoly na vonkajšie okraje, a tak lepšie vizualizuje delenie kapitoly.

Frankfurtský text takéto delenie nemá ani na začiatku kapitol, ani na okrajoch textu. Dôvodom môže byť veľkosť vydania. Frankfurtské vydanie je o polovicu menšie než ženevský a bazilejský text.

V prípade akrostických žalmov 25, 34, 111, 112, 119 a Lam na okrajoch je hebrejská abeceda, označujúca ktorým hebrejským písmenom daný verš začína.

### ***Text Starého zákona***

Text je tlačený normálnym písmom a kurzívou. Slová v kurzíve sú časti, ktoré prekladateľ pridal do textu a nenachádzajú sa v hebrejskom texte. Väčšinou ide o sloveso byť, ktoré je pridané v latinčine pri preklade nominálnych viet. Podobne prekladateľ pridáva aj spojky a zámená, aby latinský text bol čitateľnejší. Každý dodatok prekladateľa je jasne označený kurzívou. Slová v kurzíve tak v bazilejskom, ako aj vo frankfurtskom texte sú rovnaké. Pôvodné Pagninovo vydanie z r. 1528 neobsahovalo text v kurzíve, a tak čitateľ nevedel rozlíšiť, ktoré slová boli pridané kvôli zrozumiteľnosti textu a ktoré sa nachádzali v hebrejskom texte. Vatableho revízia textu tak zviditeľnila slová, ktoré boli pridané do textu prekladateľom tým, že dala tieto slova do kurzívy. Slová v kurzíve sú rovnaké v ženevskom, bazilejskom a frankfurtskom vydaní. Frankfurtský text neobsahuje hebrejské intonačné prízvuky ako *atnah* a pod. V ženevskom texte tento typ prízvukov je označený.

Porovnanie pôvodného Pagninovho prekladu z r. 1528 s Vatableho úpravami ukázalo, že Vatableho úpravy mali dvojaký význam. Na jednej strane sa snažil, aby sa text viac približoval k hebrejskému textu, na druhej strane sa vyhýbal stereotypnému opakovaniu. Tento postoj najlepšie vidno na preklade hebrejskej naratívnej syntaxe. Pagnini v preklade z r. 1528 sa snaží verne prekladať hebrejskú konštrukciu *wāyyiqṭōl* spojkou *et*, za ktorou nasleduje perfektum. Preklad stráca na ľubozvučnosti, pretože sa monotónne opakujú spojenia *et fuit ... et dixit .. et vedit ... et creauit...* Vatable obmieňa latinskú syntax a trieda spôsoby, ako vyjadriť hebrejskú konštrukciu *wāyyiqṭōl*: 1) samotné perfektum (*dixit*), 2) *et* + perfektum (*et dixit*), 3) perfektum + *que* (*dixitque*)<sup>11</sup>, 4) perfektum + *ergo* (*dixit ergo*).

<sup>11</sup> Tiež sa používa skrátená forma *dixitq*.

### ***Niektoré charakteristiky prekladu Starého zákona***

- Prekladateľ sa snažil zachovať hebrejský originál, tak napr. prekladá záver jednotlivých dní stvorenia ako *fuitque vespera & fuit mane dies unus*<sup>12</sup>.
- Hebrejský výraz ויולד je preložený napr. pridaním slova syn: *genuitque ad similitudinē suam ad imaginem suam filium, & vocavit nomen eius Séth* (Gn 5,3).
- Latinská spojka *et* je často nahradená znakom *&*.
- Prekladateľ v prípade potreby skracoval latinské slová. Vynechanie pádovej koncovky alebo inej spoluhlásky je označené vodorovnou čiarkou nad slovom:

*erant --- erāt*

*expansionem --- expansionē*

- Mapa Svätej zeme na dvojstrane 787 obsahuje meno Červeného mora v nemčine – *Das Rot Mer*. Všetky ostatné mená sú v latinčine.
- Charakteristická chyba textu nájdeného na strednom Slovensku sa nachádza vo verši Gn 1,7:

*Diuisitque aquas quæ erant **super** expansione, ab aquis quæ erāt **super** expansionē.*

A rozdelil vody, ktoré **boli nad** povrchom od vôd, ktoré **boli nad** povrchom.

Baselské vydanie má správny preklad:

*Diuisitque aquas quæ erant **sub** expansione, ab aquis quæ erāt **super** expansionē.*

A rozdelil vody, ktoré **boli pod** povrchom od vôd, ktoré **boli nad** povrchom.

### ***Prepis hebrejských mien***

Pôvodný návrh prepisu hebrejských mien v týchto vydaniach prešiel zložitým vývojom. Prvé vydanie Pagninovho prekladu sa snažilo priblížiť hebrejskému originálu. Avšak tento návrh bol viackrát prepracovaný. Tak napr.

<sup>12</sup> V porovnaní so slovenským prekladom tento latinský preklad rešpektuje hebr. pôvodinu. V prvom rade prekladá poradie dní základnou číslovkou a nie radovou, ako je v prípade slovenského prekladu. Ďalej tým, že používa sloveso byť, dáva túto vetu ako záver dňa a nie ako začiatok nového dňa stvorenia, ako naznačuje slovenský preklad „a nastal večer a nastalo ráno, deň prvý“.

kolínske vydanie z r. 1541, ktoré obsahuje ešte pôvodný Pagninov text, však má už iný prepis hebrejských mien ako pôvodný Pagninov text z r. 1528. Radikálna zmena v Pagninovom prepise bola urobená Vatablem. Do mien boli vložené prízvuky v podobe slovenských dĺžňov. Takisto boli urobené aj zmeny v prepisovaní hrdelných spoluhlások.

Vývoj prepisu hebrejských mien možno vidieť aj na prepise tetragramu Božieho mena. Tak napr. kolínske vydanie nerozlišuje medzi hebrejským יהוה אלהים a יהוה. Obe mená sú preložené ako Deus. Vatableho úprava textu nájdená na strednom Slovensku rozlišuje medzi týmito termínmi. Hebrejský tetragram Božieho mena, יהוה, sa v mm texte prepisuje Jehouáh a skloňuje sa Jehouæ (Gn 15,6), Jehouam (Gn 23,3), atď. Slovo Boh, אלהים, prekladá latinským Deus.

V rámci vydaní Vatableho úpravy textu tiež možno vidieť rozdiely v prepise. Frankfurtský text sa pridrižiava pri prepise hebrejského originálu, avšak na prepis používa len latinskú abecedu. Bazilejský a ženevský text prepisuje mená kombináciou hebrejských a latinských znakov. Meno Izák je prepísané v bazilejskom texte יצחק, frankfurtský text prepisuje Izákovu meno Iŕhác. Podobne aj mená miest v bazilejskom a ženevskom texte obsahujú hebrejské spoluhlásky, ktoré označujú, ako vyzeral pôvodný názov. Bazilejský a ženevský text prepisuje podobne ako mm text do latinky podľa klasických pravidiel prepisu. V prípade, keď latinka používa to isté písmeno na vyjadrenie dvoch rozdielnych hebrejských spoluhlások, hebrejská spoluhláska je dodaná: s sa používa na prepis ס, ש/ש a צ, ktoré sú dodané v bazilejskom a ženevskom texte; h sa používa na prepis ח, ה, ktoré sú dodané v bazilejskom texte; samohláska pod hrdelnou spoluhláskou sa prepisuje ako samohláska א, ע, ktoré sú dodané v bazilejskom a ženevskom texte. Porovnanie viacerých vydaní Vatableho úpravy Pagninovoho prekladu umožňuje zostavenie akejsi hierarchie v kvalite prepisu hebrejských mien. Najpresnejší prepis sa nachádza v ženevskom a bazilejskom texte, ktoré obsahujú kombináciu hebrejskej a latinskej abecedy. Tento typ prepisu sa nachádza aj vo vreckovom vydaní žalmov. Nižší stupeň predstavuje frankfurtský text, ktorý má len latinskú abecedu, ale obsahuje, tak ako ženevský a bazilejský text, prízvuky. Tento prepis v podstate predstavuje prepis použitý v ženevskom a bazilejskom texte, avšak bez hebrejských spoluhlások. V porovnaní s pôvodným prekladom z r. 1528 frankfurtská verzia prepisu je zjednodušená. Hebrejská spoluhláska ח (חֲנוּך) sa prepisuje ako „ch“ (Chanóch), zatiaľ čo spoluhláska ה sa prepisuje ako „h“. Frankfurtský text prepisuje obe spoluhlásky ako „h“ (Hanóch).

Oba texty obsahujú prízvuky, ktoré odzrkadľujú hebrejský názov. Označovanie prízvukov odzrkadľuje hebrejskú výslovnosť. Ak ide o tzv. segoláty, tak dáva prízvuk na prvú slabiku, ako je v hebrejčine: יָפֶֿתַּח - Iépheth (Gn 10,2).

### ***Text Nového zákona***

Bazilejské a ženevské vydanie textu už nepoužíva v Novom zákone Pagninov preklad, ale predkladá latinský preklad Theodora Bézu, ako uvádza Thomas Guarinus vo svojom úvode. Theodor Béza vošiel do dejín biblických vied vďaka svojmu kritickému vydaniu majuskulového manuskriptu, ktorý je datovaný do piateho storočia. Tento kódex sa dnes nazýva *Bezae Codex Cantabrigiensis* a bol predložený Theodorom Bezom v Cambridge University v r. 1581.

Avšak bazilejský preklad tohto kódexu sa nezhoduje s latinským prekladom z 5. stor., ktorý T. Beza predložil akademickej verejnosti v Cambridge. Každá kniha v bazilejskom vydaní začína *Nova ex Graeco tralatio*. Možno sa teda domnievať, že bazilejský text predstavuje Bezov preklad gréckeho textu z 5. stor. Bezov preklad gréckeho textu sa silne pridrižiava latinského prekladu z 5. stor. Obmieňa ho v prípade niektorých výrazových spojení, ktoré robia jeho preklad ľubozvučnejší. Tak napr. vynecháva často spojku *et*, ktorá je veľmi často používaná pri preklade gréckej konštrukcie: *καὶ* + perfektum. V niektorých prípadoch tiež pridáva slová kvôli zrozumiteľnosti, avšak ich dáva do kurzívy. Pagninov preklad Nového zákona tak upadol do zabudnutia.

Tretí typ vydania Pagninovho prekladu, ktorý bol upravený Ariom Montanom, takisto vypustil Pagninov preklad Nového zákona a Arias Montano predložil svoj vlastný preklad. Vo vydaní z r. 1657 Montano urobil interlineárny preklad SZ a NZ. V prípade SZ robí radikálne zásahy do Pagninovho prekladu, v prípade NZ Pagninov preklad neberie vôbec do úvahy. Frankfurtské vydanie preberá Bézov preklad, ako je známy v bazilejskom vydaní, avšak pred novou knihou nie je uvedená veta *Nova ex Graeco tralatio*. Toto naznačuje, že Bezov preklad už nie je považovaný za nový preklad.

## Bibliografia

- DUBOVSKÝ, Peter: Poklady na slovenských farách: Frankfurtské vydanie Vatableho úpravy Pagninovho latinského prekladu Biblie. In: ŠTRBA, Blažej (zost.): *Studia Biblica Slovaca 2006*. Svit : KBD, 2007, 108-144.
- PANCZOVÁ, Helena: Obsah celého Svätého písma, čiže kníh Starého a Nového zákona: Preklad z latinského originálu. In: ŠTRBA, Blažej (zost.): *Studia Biblica Slovaca 2006*. Svit : KBD, 2007, 170-175.
- PANCZOVÁ, Helena: Predhovor do frankfurtského vydania Vatableho úpravy Pagninovho latinského prekladu: Preklad z latinského originálu. In: ŠTRBA, Blažej (zost.): *Studia Biblica Slovaca 2006*. Svit : KBD, 2007, 161-169.
- ŠIMONČIČ, Jozef: Transliterácia a preklad rukopisných poznámok vo frankfurtskom vydaní. In: ŠTRBA, Blažej (zost.): *Studia Biblica Slovaca 2006*. Svit : KBD, 2007, 176-178.

Peter Dubovský SJ  
Teologická fakulta Trnavskej univerzity  
Panská 11  
P.O.Box 173  
814 99 Bratislava  
pdubovsky@gmail.com